

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ALINTI KELİMELERDEKİ SES DEĞİŞMELERİ*

Cüneyt AKIN*

ÖZET

Kırgızlar tarihi süreçte, Araplar ve Arapça ile ilişkileri neticesinde özellikle din ve ahlaka dair çok sayıda kelime ve kavram alıntılanmışlardır. Özbek ve Taciklerle olan ticarî ilişkileri, hayvancılık ve tarım alanındaki münasebetleriyle birlikte ise, bu alanlara ilişkin çok sayıda Farsça kökenli kelimeyi bünyesine katmışlardır. Ruslarla Çarlık döneminde başlayan yakın temas sonucu da, resmi dillerini Rusça yapmaya, günlük konuşmalarında Rusçayı ana dil düzeyinde kullanmaya varan yoğun baskının tesiriyle, büyük bir kısmını fonetik değişime uğratmadan benimsemek durumunda kalarak, çok sayıda siyasi, idari, bilimsel ve felsefi kelime ve kavram alıntısı yapmıştır. Moğollar ve Çinlilerle coğrafi bakımdan günümüzde de yakın bağlantısı bulunan Kırgızlar, tarihi süreç içerisinde çeşitli yakınlaşmalar yaşamış hatta savaşmıştır. Belirttiğimiz bu tür ilişkiler neticesinde de, göçebe toplumun kültürüyle bağlantılı bazı kelime ve kavramları alıntılanmışlardır.

Kırgız Türkçesinin alıntı kelimeler için uyguladığı ses kurallarını ve bu yöntemle Kırgız Türkçesinin özleştirme gücünü ortaya koymayı amaçlayan çalışmada, Kırgız Türkçesine Arapça, Farsça, Moğolca, Çince ve Rusçadan alıntı kelimelerin ses değişimleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Alıntı Kelimeler, Arapça, Farsça, Moğolca, Rusça, Çince.

CHANGES IN PHONETICS IN THE WORDS BORROWED BY THE KYRGYZ LANGUAGE

ABSTRACT

Throughout history, the Kyrgyz people borrowed many words and concepts especially on religion and ethics as a result of their relations with the Arabs and the Arabic language. They also borrowed many words of Persian origin on commerce, husbandry and agriculture from the Uzbek and Tajik peoples due to their relations with them in those fields. As a result of their close relations with the Russians which started in the tsar period, they not only made Russian as their official language and first language in their daily life due to the high pressure, but also borrowed many political, administrative, scientific and philosophical concepts from Russian, without phonetically changing many of them. Still geographically close to the Mongol and Chinese peoples, the Kyrgyz people got close to them, and even fought them in history. And as a result of such relations, they borrowed some words related to nomadic societies.

This study aims to reveal changes in phonetics in the words borrowed by the Kyrgyz language from Arabic, Persian, Mongolian, Chinese and Russian in order to show the power of purification of the Kyrgyz language by means of examining its rules that it applies on borrowed words.

Keywords: Kyrgyz Language, Borrowed words, Arabic Language, Persian Language, Mongolian Language, Russian Language, Chinese Language.

* Bu çalışma, “Hüseyin Karasayev’in “Kamus Naama” Adlı Eseri ve Çağdaş Kırgız Türkçesinde Alıntı Kelimelerde Görülen Ses Değişimleri” Adlı Doktora tezimin özetidir. “III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık, İzmir) basılmamış bildiri.”

* Arş. Gör., Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, elmek: cuneyt.akin@hotmail.com.

Giriş

Çalışmamızda Kırgız Türkçesindeki alıntı kelimelerin Kırgız Türkçesine alınma süreçleri ve alındıktan sonra aldıkları fonetik şekiller ve alıntı dildeki imlâları arasındaki ses değişimleri dikkatlere sunulmuştur. Bu kapsamda, Hüseyin Karasayev'in *Kaamus Nama* ve *Özdöştürülgön Sözdör* adlarındaki alıntı kelimeler sözlüklerindeki Farsça (1339), Arapça (1219), Rusça (66), Moğolca (60), Çince (47), Farsça-Kırgızca (90), Arapça-Kırgızca (40), Arapça-Farsça-Kırgızca (1) kelime ve kavramlar incelenmiştir.

Kırgız diyalektoloji tarihinde, alıntı kelimeler sözlüğü hazırlama çabalarının Hüseyin Karasayev ile başladığını *Özdöştürülgön Sözdör* (Özleştirilen Kelimeler) ¹ ve *Kaamus Nama* (Kamus Name) ² ancak, K. Dıykanov'un; *Kırgız dili Tarihnan* (Kırgız dili Tarihinden) ³ adlı eserinde de Moğol, Arap, Fars ve Rus dillerinden alınan kelimelere yer verdiğini görmekteyiz. Sonrasında ise, Cenişbek Moçoyev tarafından *Arabizmi v Kırgızkom Yazıke* (Kırgız dilinde Arabizm) adlı eser kaleme alınmıştır.

İncelediğimiz eserin yazarı olan Hüseyin Karasayev: 1944'te; *Russko – Kırgızkiy Slovar* (Rusça – Kırgızca Sözlük) (C. Şükürov ve İ. Yudahin ile birlikte) , 1956'da; *Orfografiyalık Sözdük* (İmla Kılavuzu) (Y. Yanşansin ile birlikte) , 1966'da; *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü* (Kırgız dilinin İmla Kılavuzu) , 1971'de; *Türöylüü Sözdör* (İkilemeler) (A. Karasayeva ile birlikte) , 1982 ve 1987'de; *Nakıl Sözdör* (Deyimler) , 1969, 1976, 1983 ve 1987 yıllarında; *Orfografiyalık Sözdük* (İmla Kılavuzu, 1986'da; *Özdöştürülgön Sözdör* (Özleştirilen Kelimeler) , 1990'da; *Kamus Naama (Kâmus Nâme)* ve 1992'de; *Kabus Naamadan Corop* (Kâbus Nâmeden) adlı eserleriyle Kırgız Türkçesine hizmet etmiştir.

Ülkemizde ise bugüne kadar Kırgız Türkçesindeki alıntı kelimeler üzerine, Hülya Kasapoğlu Çengel'in bir makalesini⁴ ve Erkinbek Kunduzov tarafından hazırlanan bir Yüksek Lisans tezini⁵ görmekteyiz.

Bu nedenle, Kırgız Türkçesine giren yabancı kökenli (Moğol, Arap, Fars, Çin ve Rus) kelimelerin ortaya konulması, bu kelimelerin alınırken geçirdikleri fonetik değişimlerin incelenmesi ve de Kırgız leksikoloğu Hüseyin Karasayev'in daha yakından tanınması bağlamında, çalışmamız fayda sağlayacaktır.

Kırgız tarihine baktığımızda Kırgızların, çeşitli vesilelerle başka din, millet ve kültürlerle tanışıp etkileşim kurarak, onlara kelime ve kavram verdiği gibi, onlardan da kelime ve kavram alıntıladıklarını görmekteyiz. Çin, Moğol, Özbek, Taciklerle olan komşuluk ilişkileri ve bu ilişkilerin doğurduğu ticarî ve kültürel alışverişler yankatman etkisi oluşturarak, çok sayıda kelime ve kavram alıntılanması meydana getirmiştir. Ruslarla Çarlık dönemiyle yoğunlaşan ve Sovyet döneminde Kırgızca'yı tamamen etkisi altına alan ilişkiler yumağı, altkatman etkisi oluşturarak Rusçaya, *tuman* (duman, sis), *kirpiç* (kerpiç, tuğla), *kalpak* (kalpak, baş giysisi) vb. kelimelerin

¹ Husein Karasayev, *Özdöştürülgön Sözdör* (Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimeler ya da Kırgız Türkçesinin Özleştirilen Kelimleri) , Red: B.Ö.Oruzbayeva – Kırgız Sovyet Ansiklopedisinin Baş Redaktörü, Frunze (Bişkek) , 1986, 421s.

² Husein Karasayev, *Kaamus Naama* (Kırgız Türkçesine, Arapça, Farsça, Moğolca, Çince, Rusçadan giren kelimeler ve Kırgız Türkçesinin kullanımdan düşen kelimeleri) , Şam Yay., Bişkek 1996, 854 s.

³ Karboz Dıykanov, *Kırgız Dili Tarihnan* (Kırgız Dili Tarihinden) , Frunze (Bişkek) , Mektep Yay., 1980.

⁴ Hülya Kasapoğlu Çengel, "Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki Ortak Alınma Kelimeler", *Türk Dili*, S: 521, Mayıs 1995, s. 467-479.

⁵ Erkinbek Kunduzov, *Kırgızcadaki Arapça Kelimeler ve Bunların Arapça Öğrenimindeki Yeri*, Gazi Üniversitesi - Eğitim Bilimleri Enstitüsü - Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı (Danışman: Prof. Dr. Emrullah İŞLER, Ankara, 2006, 106 s.

girmesini sağlamıştır.⁶ Bir de, üstkatman etkisi sonucu, Rusçanın resmi dil yapılması, eğitim-kültür-sanat alanlarında neredeyse tamamen hâkim dil olması ve kendini günlük yaşantıda da aktif olarak benimsetmesi neticesinde, çok sayıda Rusça kelime Kırgız Türkçesine girmiştir.⁷

1. Arapça Alıntı Kelimeler: İslam'ı tam olarak benimsemeleri XVIII. asra uzanan Kırgızlar, bu vesileyle tanıştıkları Arapçadan, din ve ahlakla bağlantılı çok sayıda kelime ve kavram alıntısı yapmışlardır. Erşahin'in eserindeki tespitlere baktığımızda:⁸

1. XVI. yüzyıl sonu-XVII. yüzyıl başı: Bu görüşü savunanların ileri gelenlerinden Zakirov ve Petrov'a göre Kırgızlar XVI. yüzyıl sonlarından itibaren yeni dalgalar halinde Tanrı Dağları'na göçme sürecinde İslâmı kabul etmişlerdir. Bu dönemdeki Kırgız feodaller halk üzerindeki hâkimiyetlerini devam ettirebilmek için yeni bir ideolojiye ihtiyaç duymuşlar ve bunu İslam ile karşılamışlardır.⁹

2. XVI-XVII. yüzyıllarda mutasavvıflar Yoluyla: Başta Kırgız tarihçi Mambataliev olmak üzere bazı araştırmacılar Kırgızların özellikle XVI. yüzyıldan başlayarak Nakşibendiyye ve Kadiriyye tarikatları temsilcilerinin irşad ve tebliğ faaliyetleri sonunda Müslüman olduklarını ileri sürmüşlerdir.¹⁰

3. XVII. yüzyılın ikinci yarısı-XVIII. yüzyıl başı: Bu kanaat daha çok Camgırçinov, Abramzon ve Darcanov tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre Kalmuklardan kaçarak güneye inen Kırgızlar Fergana, Semerkant, Buhara ve Kaşgar Müslümanları ile siyâsi, ekonomik ve kültürel ilişkileri sonunda İslâmı kabul etmişlerdir.¹¹

4. XV/II. yüzyılda Hokand Hanlığı döneminde: Üseynbayev ve Balyalieva tarafından dile getirilen bu görüşe göre, XVIII. yüzyıldan itibaren Kırgızları hakimiyeti altına alan Hokand Hanlığı Kırgız "manap"ları ve "biy"leri ile işbirliği yaparak bu halkı zorla İslâmlaştırmıştır.¹²

Bazı araştırmacılar ise; Kırgız Türkleri ile Arapların ilk karşılaşmalarını ve Arapça ile tanışmalarını şöyle yorumlamaktadırlar: Borovkov'a¹³ göre, Arap halifelerinin Orta Asya'ya yönelmesiyle (tam olarak) başlamış ve Arap alfabesi ile İslam dini ise Kırgız Türklerine IX. asırda girmiştir. Buna delil olarak ise, Farabi'nin ve sonrasında Kaşgarlı Mahmut'un eserlerini gösterenler

⁶ bk. E.N. Şipova, Slovar Turkizmov v Ruskam Yızıke, Nauka Yay., Alma-Ata, 1976.

⁷ bk. D. Aksan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yay., Ankara, 1982, C.III. s.31.

⁸ S. Erşahin, "Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülâhazalar", **Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 39, S. 0, s.404.

⁹ S. Zakirov, "**Kocacaş" Eposunun Keebir Meseleleri**, Frunze, 1960, 13; K.İ. Petrov, **Oçerki Feodalnikh Otnoşehniy u Kirgizov v XV.-XVI. Vekah**, Frunze, 1961, 131 .A. Inan da Kırgızların İslamlaşmasının XVI. yüzyıldan sonra gerçekleştiği kanaatini taşımaktadır (Manas Destanı, s. 52. B. Camgırçinov, Kırgızı v Sostav Rossii).

¹⁰ B. Camgırçinov, **Kırgızı v Sostav Rossii**, Moskova, 1959, 79; Abramzon, Kırgız i ih Etnogenetiçeskiye i Istoriko-Kulturnie Svyazi, Frunze, 1990, vd.; Dercanov, "**İslamning Kırgızistanga Taraluu Ereşelikleri**", Soveltik Şığış Respublikalarındağ İslam, haz., Şulembayev, Almatı, 1987, s.52 vd. V. Barthold, XVII. yüzyılda kaleme alınan bazı tarihlere dayanarak Kırgızların büyük kitlesinin henüz bu dönemlerde Müslüman olmadığını belirtmektedir. Barthold, Kırgızdar, s.174. Öte yandan Bennigsen, Kırgızlar arasında İslamlaşma prosesinin XVII. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana geldiğini kaydetmektedir. A. Bennigsen, Ch. L. Quelquejay, Sufi ve Komiser, çev. O. Türer, Ankara, 1988, s.271-272.

¹¹ K. Usenbayev, **Obşestvenno-Ekonomiçeskie Otnaşenia Kirgizov v Period Gospodstva Kokandskogo Hanstva**, Frunze, 1961; 3; T.C. Balyalieva, **Dini İşenim, Salt Sana, Urp Adatlar**, Kırgız SSR Ensiklopediyası, Frunze, 1983, s.385-387.

¹² S. Mambataliev, **Sufizm Cana Aning Kirgizstandağ Akımdarı**, Frunze, 1972. Bu kanaat kısmen Pekin Üniversitesi Şarkiyat Bölümü öğretim üyelerinden Kırgız tarihçi Enver Baytur tarafından da paylaşılmaktadır. Bk. Baytur, II, s.73-79. N. Devlet'de bu topluluğun İslâmiyeti kabulünün XV. yüzyıl sonu-XVII. yüzyıl başlarında Fergana'dan başladığına ve XVIII. yüzyılda tarikatlar vasıtasıyla tamamlandığına işaret etmektedir. "Çağdaş Türkiler", s.367.

¹³ A.K. Borovkov, **Leksika Sredne Aziyatskovo Tafsira**, XII-XIII. Vekof (11 ve 13. asırlarda Orta Asya'da tefsir), Moskova, 1963, s.57.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

vardır.¹⁴ X ve XI. asırlardan itibaren Orta Asya Türk topluluklarının İslam'a girme süreciyle birlikte etkilenme daha da güçlenerek, başlangıçta yaklaşık yüz olan Arapça alıntı kelimelerin sayısı, XIX. asrın ortalarına kadar binlerle ifade edilebilecek sayılara ulaşmıştır şeklinde bir görüş de mevcuttur.¹⁵ Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise sözlü gelenekte ve kültür yapısında önemli değişiklikler olmuş, Hokand Hanlığı zamanında artan İslam etkisiyle, medreseler, dînî okullar açılmış ve Arap alfabesini okuyup yazan insanların sayısı çoğalmıştır. İ. A. Batmanov, XIX. yüzyılın 60'lı yıllarında Arap alfabesini kullanan Kırgızların mevcut olduğunu söyler¹⁶ ve bunu bugünkü araştırmacılar da doğrulamaktadır. Dolayısıyla, bu dönemde de Arapça kelimeler Kırgız Türkçesine yoğun bir biçimde girmiştir. Ancak giriş yolu, dînî kitaplar, Özbek, Uygur, Kazak, Tatar Türkçeleri ve Tacik dili üzerinden ve çoklukla sözlü yolla olmuştur.

2. Farsça alıntı kelimeler: Kırgız Türkleri ile tarihi süreç içinde doğrudan bir teması bulunmayan Farsların kelimeleri Kırgız Türkçesine, Orta Asya halkları ve özellikle de Özbek ve Tacikler yoluyla girmiş olmalıdır. Alıntılanan kelimeleri tematik açıdan değerlendirdiğimizde:

2.1. Eşya, alet edevat adları: *Krg.kilem* (kilim), *Krg. nayza* (kargı, mızrak, süngü), *Krg. tapança* (tabanca), *Krg.parda* (perde) vb.

2.2. Bağ-bahçeye ilişkin kelimeler: *Krg. darak* (ağaç), *Krg.mömö* (meyve), *Krg.şabdalı* (şeftâli) vb.

2.3. Yiyecek-içecek maddelere ilişkin kelimeler: *Krg. paloo* (pilav), *Krg. köknar* (köknar) vb.

2.4. Hayvan adları: *Krg. maymıl* (maymun), *Krg. pil* (fil), *Krg. mite* (vampir) vb.

2.5. Binâ ve diğer yapılarla ilgili kelimeler: *Krg.zından* (zindan), *Krg. kapas* (kafes) vb.

2.6. Dinle alakalı sözler: *Krg. beyiş* (cennet), *Krg. peri* (peri), *kuday* (Allah) vb.

2.7. Ticaretle ilgili kelimeler: *Krg. arzan* (ucuz), *Krg.bul* (pul) vb.

2.8. Usta ve uzmanlıkla ilgili kelimeler: *Krg. ustat* (üstat), *şekirt* (öğrenci) vb.

2.9. Tıpla ilgili terimler: *Krg. mumuya* (mumya), *Krg. şal* (felç) vb.

2.10. Sıfat ve isim görevindeki kelimeler: *Krg. durus* (dürüst), *Krg. ar* (her), *Krg.eç* (hiç), *çeyrek* (çeyrek, dörtte bir), *Krg. ceke* (tek), *Krg. çilde* (kırk) vb.

Yukarıda sıralanan çeşitli alanlara dâir kelimeleri Kırgız Türkçesinde görmekteyiz.¹⁷

3. Rusça alıntı kelimeler: Ruslarla yakınlaşmaları Çarlık dönemiyle 1862'de başlayan Kırgız Türklerinin bu ilişkileri, Sovyet dönemi sonlanıncaya, yani 1990'e kadar yoğun bir şekilde devam etmiş, günümüzde dahi etkisini kaybetmemiştir. Bu uzun tarihi süreçte Kırgızlar, siyasi, idari, bilimsel ve felsefî çok sayıda kelime ve kavram almışlardır. Aldıkları bu kelime ve kavramları özleştiren Kırgız Türkçesi, özellikle 1930'lu yıllarda artan baskı sonucu, özleştirdiği Rusça kelime ve kavramları Rusça imlalarıyla kullanmaya başlamış, uzun tarihi süreçte yaptığı

¹⁴ K. Dıykanov, **Kırgız Tili Tarihınan**, Mektep Yay., Frunze,1980, s.25.

¹⁵ Halihazırda Kırgızistan sınırları içinde olan Balagasun, bazıları tarafından, Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hacib'in doğduğu yer olarak düşünülmektedir. Hacib'in yazdığı eserde yaklaşık 100 Arapça alıntı kelimenin, Kırgız Türkçesine Arap söz varlığını girişine dair ilk örnekler olduğu görüşünde olanlar vardır. Eserin yazıldığı tarihi 1069 olarak alırsak, Kırgız Türkçesinin yazılı kaynaklardaki ilk alıntı kelime örneklerini, XI. asra kadar dayandırabiliriz. Ancak, Kırgız Türklerinin 17. asırdan itibaren Araplarla münasebet kurup, Arapça kelime alıntılanmaya başladıkları daha muteber bir görüş olarak görülmektedir.

¹⁶ İ. A. Batmanov, **Krakkoy Vvdeniye v İzuçeniye Kırgızkogo Yazıka**, Frunze, 1947, s.102.

¹⁷K. Dıykanov, **Kırgız Tili Tarihınan**, Mektep Yay., Frunze, 1980, s.34-35.

Rusça alıntılarının, ancak çok azını kendi bünyesinde eritebilmiş, hatta bununla kalmamış, Kırgız Türkçesindeki bazı kelimelerin imlasını da Rusça imlaya dönüştürmüştür: Örn. Krg. “komuzç(u)” (komuz çalan kişi) Rus. “komuzç(i)”. Krg. “ku(u)rdak” (et kavurması), Rus. “ku(a)rdak” vb.

Kırgız Türkçesine alınan kelimelerdeki *v*, *f*, ve *h* ünsüzleri, şayet Rusça’dan alınmamışsa, genellikle fonetik değişme göstermektedir: Ar. “haber” Krg. “kabar”, Far. “fermān” (ferman) Krg. “barman, parman” Ar. “hava” (hava) Krg. “aba” vb.

1930’lu yıllara kadar alıntılanan kelimelerdeki *v*, *f*, *h* ve *j* ünsüzleri evrilsede: Örn. Rus. “foto” (foto), Krg. “boto”, Rus. “halat” (robdöşambr, sabahlık), Krg. “kalat”, Rus. “vaza” (vazo), Krg. “baza”, vb. kelimelerde görülen bu evrilme tersine dönerek, 30’lu yıllardan sonra, alıntılanan dildeki (yani Rusçadaki) şekli koruma eğilimi hasıl olmuştur. Bu durum, her ne kadar baskıcı dil politikasıyla açıklansa da, Sovyetler Birliği’nde ve sonrasında Rusçanın resmi dil olarak Kırgızistan’da çok iyi derecede bilinmesi de etkili olmuştur. Çünkü iyi bilinerek yaygın kullanılan baskın dil, yerel dilin ses kurallarından etkilenmemektedir.

Rus alfabesindeki ts(т), şç(щ), inceltme(ь), kalınlaştırma (ѣ) ve ya (я), yu (ю), yo (е) ve yö (ё) işaretlerinin Kırgız Türkçesine doğrudan ve dolaylı (Rusça kelimeler yoluyla) olarak girmesiyle birlikte, Kırgız Türkçesindeki kelimelerin bazıları da, kalınlık ve incelik bakımından, Rusça kelimelere yaklaşıma eğilimi içine girmişlerdir: Örneğin, Rusça’da “l” sesini ince okutan inceltme(ь), Kırgız Türkçesine alınan Rusça kelimelerde de yer almış, bu şekilde Kırgız Türkçesinin alfabesinde olmayan bir “l” (Örn. ноль “sıfır”) sesi, her ne kadar alfabeğe dâhil edilmiş olsa da, inceltme işaretli şekliyle *Kırgızca-Rusça Sözlükte* yer almıştır.

1940 yılında basılan *Kırgızca-Rusça Sözlükte* 1540 Rusça kelime yer alırken, 1965 yılındaki basımında bu sayı 3935’e yükselmiş ve 25 yıl içinde yaklaşık 2.5 kat artış göstermiştir. Bu kelimelerin artış göstermesiyle paralel olarak da, Kırgız Türkçesinin alıntılacağı Rusça kökenli kelimeleri özleştirilmesi zorlaşmış ve bu şekilde giren kelimelerin büyük bir çoğunluğu asıllarıyla aynı imlaları taşımak durumunda kalmışlardır. Şüphesiz ki burada alfabeyle birlikte, yazım kuralları da Rus diline özel bir ayrıcalık tanımıştır. Rusça’dan Kırgız Türkçesine alınan kelimelerin, diğer alıntı yapılan dillerden alınan ve Rusça alıntı kelimelerle eş anlamlı olan şekilleri, zamanla yerlerini Rusça alıntı kelimelere bırakmıştır. Örneğin: Ar. *miyzam* “kanun, yasa” (Rus. *zakon*), Ar. Far. *darıskana* “sınıf” (Rus. *auditorya*), Ar. *uruyat* “hürriyet” (Rus. *svaboda*).

Kırgız Türkçesine alıntılanan Rusça kelimeler, yukarıda belirtildiği gibi, çoklukla asıl şekilleriyle alıntılanmış, bu durum ise, 1930’lu yıllardan başlayan ve N.Y. Mard’ın başını çektiği, “*Kırgız Türkçesi ifadelerinin yerine Rusça terimlerin alınması gerektiği*”, görüşünü savunanların çabalarıyla gerçekleşmiş, bunun sonucunda ise: Krg. “*taasir*” (etki, tesir) Rus. “*effekt*”, Krg. “*daraca*” (derece) Rus. “*stepen*”, Krg. “*keleş*” (meclis, danışma meclisi) Rus. “*sovet*” vb. çok sayıda kelime Rusçalarıyla değiştirilmek suretiyle, Kırgız Türkçesinin özleştirerek kendine malettiği, sözlü ve yazılı eserlerinde, atasözü ve deyimlerinde kullandığı kelimeleri tarihe gömülmüş ve bu yolla, Kırgız medeniyetinin “*Ruslaşması*” amaçlanmıştır.

4. Moğolca alıntı kelimeler: Kırgız Türkçesindeki Moğolca asıllı kelime sayısı, Arapça, Farsça ve Rusça alıntı kelime ve kavramlara nispetle çok denemeyecek sayıdadır. Fakat kelimelerin çok sayıda olmaması, Moğollarla Kırgızların tarih boyunca süre gelen ilişkileriyle tenâkuz oluşturmaz kanaatindeyiz.

Alıntılanan kelimeler alan bakımından, genellikle göçebe hayata dair kültürel ifadeler, savaşçılıkla ilgili kavramlar ve idari terimleri içermektedir. Diğer alanlara dâir kelimeler de alıntılanmıştır: Krg. akalakçı – Moğ. ahlakçı (vâli), Krg. asaman – Moğ. asmant (hadım edilen hayvan), Krg. çilapçı – Moğ. çilapcın (el yıkanan leğen), Krg. kayguul – Moğ. hayguul (savaş), Krg. malakay Moğ. malgay (baş giysisi) vb.

Turkish Studies

5. Çince alıntı kelimelerde: Çok sayıda olmasa da, Kırgız Türkçesinde Çince'den alınma kelime ve kavram bulmak mümkündür. Özellikle siyasi ve idari kavramların, yemek adları ve kumaş türlerine ilişkin kelimelerin alıntılındığı dikkati çekmektedir: *Krg.* cucan - *Çin.* çjan (başkan, yöneten), *Krg.*dürdün - *Çin.* çou-duan (ipek kumaş türü), *Krg.* ılıy, ılıy - *Çin.* falyu (kanun, nizam, yasa), *Krg.*lanman - *Çin.* lyan-myan(b) (et katılan kesme hamur) vb.

6. Alıntı Kelimelerdeki Ses Değişimleri

Bütün bu değerlendirmelerin yanında, Kırgız Türkçesindeki alıntı (Farsça, Arapça, Rusça, Moğolca ve Çince) kelimelerin, alıntılanırken ya da alıntılıandıktan sonraki ses değişimlerini incelediğimiz çalışmamızı, gerçekleşen ses değişimleri açısından değerlendirdiğimizde ise, aşağıda sıraladığımız sonuçlar ortaya çıkmıştır:

6.1. Ünlü kısalması olayı, Moğolcadan alıntılanan 1 kelime dışında, sadece Farsça (1460) ve Arapça (923) alınma kelimelerde, çok sayıda örnekte görülmektedir: Örn.: **a < ā** : abad, abat <*Far.* ābād, abayı <*Ar.* ābāyi, **ö < ū** : cöcö, çöcö <*Far.* cüce, **u < ū** : ulan <*Moğ.* uulan vb.

6.2. Sadece Arapça ve Farsçadan alıntılanan kelimelerde gördüğümüz **ünlü uzunluklarının korunması** olayı, /ā/ ünlüsünün /aa/ ünlüsüne Farsça 41, Arapça 40 örnek olmak üzere çok sayıda örnekte değiştiğini görmekteyiz. Az sayıda örnekte ise, /ā/ ünlüsünün 2 örnekte /oo/ya ve /ū/ ünlüsünün ise 1 örnekte /oo/ ve 2 örnekte /uu/ şekillerine dönüşerek korunduğunu görmekteyiz. Diğer alıntılanan dillerde bu ses olayının görülmemesi, bu dillerdeki ünlü uzunluklarının imlaya yansımamasıyla ilgili olsa gerektir. Örn.: **aa = ā**: albaali <*Far.* ālū-bālū, adam zaada, adam zat <*Ar.* *Far.* ādam zāde vb.

6.3. Ünlü uzamalarında, Farsça (97) ve Arapça (51) örneklerin yoğun olduğunu ve Rusça 1 ve Moğolca 2 örnek tespit edilebildiğini, Çince alıntı kelimelerde ise örnek bulunmadığını, ayrıca, bu ünlü uzamalarının neredeyse tamamının erimeye bağlı gerçekleştiğini, sadece Arapça 2 ve Moğolca 1 örnekte yutulmaya bağlı uzamaya rastlandığını görmekteyiz. Ayrıca, nedenini tespit edemediğimiz ünlü uzamları olmuştur. Bu ünlü uzamaları ise: Farsçadan 21, Arapçadan 7, Rusçadan 5, Çince'den 2 ve Moğolcadan alıntılanan sadece 1 örnekte karşımıza çıkmıştır. Örn.: **oo < eb** : moyloo <*Far.* *Far.* müy-leb, Örn.: **aa < aġ** : naama <*Ar.* naġma, Örn.: **aa < ay**: koġtaacı <*Moğ.* huntayc vb.

6.4. İncelediğimiz dillerin tamamında örneğine rastladığımız ve çeşitli sebeplere bağlı olarak gerçekleşen **ünlü düşmesi** olayı, Farsça'dan 82, Arapça'dan 46, Rusça'dan 15, Çince'den 19 ve Moğolca'dan 3 olmak üzere, 165 alıntı kelimedede gerçekleşmiştir. Örn.: **Ø < a**: sedyene <*Far.* *Far.* siya-dāne, kalba, kalaba <*Ar.* ġalabe jaliyna <*Rus.* jalovanie dotay <*Çin.* dao-tay vb.

6.5. İncelediğimiz bütün dillerden alıntılanan kelimelerde görülmekle birlikte, Farsça (172) ve Arapça'dan (292) alıntılanan kelimelerde çok sayıda örneği bulunan **ünlü türemesi** olayında /i/ ve /i/ ünlüleri en çok türeyen ünlüler olmuşlardır. Örn.: **a < Ø**: burak barik < *Far.* berg, aşar <*Ar.* ġaşr, malakay <*Moğ.* malġay vb.

6.6. Alıntı yapılan dillerin tamamında örneğine rastladığımız **ünlü kalınlaşması** olayı, Farsçadan (803) ve Arapçadan (131) alıntılanan kelimelerde yoğun olarak görülmektedir. Ayrıca, Çince (7), Rusça (6) ve Moğolca (1) az sayıda alıntı kelimedede de bu değişim saptanmıştır. Örn.: **a < e**: abıdan <*Far.* ebdān, kancar <*Ar.* hencer, ayaġcuġ <*Çin.* heycuġcaġ, çavadan / çamadan <*Rus.* çemedan vb.

6.7. Ünlü incilmesi olayı, yoğun olarak, Farsça (76), Arapçadan (63) ve Rusçadan (27) alıntı kelimedede ve az sayıda örnekte de Çince (7) ve Moğolca (4) alıntı kelimelerde görülmektedir.

Turkish Studies

Örn.: **e** < **a** : kelbet <Far. kalbud, esil, asıl <Ar. aşıl, , argen <Rus. argan, serepçile <Moğ. saravçlah, çen <Çin. syan vb.

6.8. Ünlü yuvarlaklaşması olayı da, Farsça (102) , Arapça (142) , Rusça (14) , Moğolca (6) ve Çince'den (8) alıntılanan kelimelerde, yani, alıntı yapılan dillerin tamamında görülmektedir. Bu ses olayı, Kırgız Türkçesinin en başta gelen karakteristiğidir. Pek tabidir ki, Farsça ve Arapça kökenli alıntı kelimelerin çok sayıda olması, ses olaylarının çok sayıda örnekte görülmesini doğurmaktadır. Oysa bu durum, alıntı yapılan bazı dillerde az sayıda örnekte gerçekleşen ses olaylarının karakteristik oluşlarını etkilememektedir. Ancak, ayrıca şunu belirtmeliyiz ki, Rusçadan alıntılanan kelimelerin sayısı çok olmasına rağmen, az sayıda Rusça kelime ses değişimine uğramıştır. Bunun sebebi ise bizce, tarihi süreç içinde, Kırgız Türklerinin Rus dili'ni öğrenmeye mecbur bırakılmaları ve dolayısıyla Rusça kelimeleri de, aldıkları şekilleriyle kullanmak durumunda olmalarıyla ilişkili olsa gerektir. Örn.: **o** < **a**: poş, poşt <Far. paşu,boş / olda, alda, alla <Ar. allah / boştobay, poçtobay <Rus. paçtovıy / otogo, otogot <Moğ. otuga(n) / çokoy <Çin. tsohay vb.

6.9. Alıntı kelimelerdeki **ünlü düzleşmesi** ses hadisesi Farsça (38), Arapça (13), Rusça (9) ve Moğolca (3) alıntı kelimelerde tespit edilebilmiş, Çince alıntı kelimelerde ise örnek bulunamamıştır. Örn.: **a** < **o**: raspaa, ıraspa, rasba <Far. rosvā / kam – gasa <Ar. Ar. gamm gossa / çıstırnay <Rus. Şerstinoy / şumkar < Moğ. şınkor vb.

6.10. Alıntı yapılan bütün dillerde görülen bu ünlü olayı, Farsça (178), Arapça (34), Rusça (12), Moğolca (8) ve Çince (7) alınma kelime tespit edilmiştir. Bu rakamlardan anladığımız ise, örnek ve çeşitlilik miktarı genelde at başı giden Farsça ve Arapça kökenli alıntı kelime ses olaylarının, **ünlü daralması** ses olayında Farsça tarafının daha yoğun olması durumudur. Örn.: **ı** < **a**: gım <Far. gam / cambı <Çin.Çin. yuan-bao / barkıt <Rus. barhat / mıkaçı <Moğ. mahçı / mılal, malal <Ar. malāl vb.

6.11. Ünlü genişlemesi ses olayı, Farsça'dan alıntı (130), Arapça'dan alıntı (93) kelime görülürken, Rusça 14, Çince 6 ve Moğolca sadece 3 kelime örneğinde tespit edilmiştir. Örn.: **a** < **ı**: sarap <Far. zırh / kaybat <Ar. gıybat / kecirnay <Rus. kojanıy vb.

6.12. Ünsüz değişmelerinden **tonlulaşma** hadisesi, Farsça'dan alınma 119, Arapça'dan alınma 79 kelime tespit edilmiş, Farsça'dan alıntılarda /p/lerin tonlulaşarak /b/ye değişimi, Arapça'dan alınma kelimelerde ise /f/lerin tonlulaşarak /b/ye dönüşmesi yoğun olarak gerçekleşmiştir. Diğer alıntı yapılan dillerden Rusça'da değişim 13 örnekle sınırlı kalmakla birlikte, /p/lerin /b/ye tonlulaşması en sık karşılaşılan değişim şekli olmuştur. Çince 2 ve Moğolca sadece 1 kelime bu ses olayı yaşanmıştır. Örn.: **b** < **p**: bada, pada <Far. pāde / baselke <Rus. pasılka / **b** < (**p**) < **f**: abzel <Ar. afzal vb.

6.13. Örneklerine en sık rastladığımız ünsüz değişimlerinden biri de **tonsuzlaşma** olmuştur. Farsçadan alıntılanan 313 kelime tespit edebildiğimiz değişimde sıkça rastladıklarımız: 129 örnek **k / k̄** < **g / ğ**, 169, 84 örnek **t < d**, 64 örnek **p > b**, 23 örnek **s < z** ve 13 örnek **c < ç** şekilleri olmuştur. Arapçadan alıntılanan kelimelerde 640 örnek görülmektedir. Bu örneklerden en sık değişim yaşananlar ise: 76 örnek **p < b**, 48 örnek **t > d**, 40 örnek **k̄/k** < **g/ğ**, 10 örnek **s < z** ve 7 örnek **ç < c** şekilleridir. Rusça alıntı 11 kelime görülen değişim, Moğolcadan alıntılanan 10 kelime tespit edilmiş, değişimin 9 örneği ise, **k / k̄** < **g / ğ** şeklinde gerçekleşmiştir. Tonsuzlaşma olayı Çince sadece 2 alıntı kelime görülmüştür. Örn.: **p** < **b** : paana, baana, maana <Far. bahane / payır, bayır <Ar. bāyır / aşepke <Rus. aşıbka vb.

6.14. Moğolca ve Çince alıntı kelimelerde rastlamadığımız **sızıcılışma** olayı, Farsça 14, Arapça 5, Rusça 4 kelime tespit edilebilmiştir. Örn.: **v** < **b**: rasba <Far. rosvā / vazvaz <Far. bezzaz / noovat, nöömöt, nöbööt <Ar. navbat vb.

Turkish Studies

6.15. Farsça 330, Arapça 323 örnek tespit edebildiğimiz bu ses değişimi, Rusça ve Moğolca 17 ve Çince 9 kelimedede tespit edilmiştir. Bu verilere bakıldığında ise, ünsüz olayları arasında en sık görülen ses olayının *patlayıcılaşma* olduğunu görmekteyiz. Örn.: **p < f** : parman, barman <Far. fermān / parz, farız, parız, barız <Ar. farz / pabrik <Rus. fabrika / pintuza <Çin. fen (b) tyaotsı vb.

6.16. Moğolca'dan alıntılanan kelimelerde örneğine rastlamadığımız *dudaksıllaşma* hadisesi, Farsça 33, Arapça 11, Çince 3 ve Rusça sadece 1 örnekte tespit edilmiştir. Bu dillerin tamamındaki ortak dudaksıllaşma hadisesi *m < n* olmuştur. Örn.: **v < h** : muzavrat <Ar. mużaharat / avan, obon <Far. Āheng / **m < n** :keremapam <Rus. gramofon / mampañ <Çin.Çin. min-van vb.

6.17. Tamamında sadece *η < n* ses olayını tespit edebildiğimiz *damaksıllaşma* hadisesi, Farsça 5 örnek, Arapça, Rusça ve Çince 2'şer örnekte görülmektedir. Moğolca alıntı kelimelerde ise bu ses olayına rastlanmamıştır. Örn.: **η < n** : lanğer <Far. lenger / zañger, zañker <Ar. Ar. zengār / bardenke < Rus. berdanka / gañgün <Çin.Çin. guan-gün vb.

6.18. *Genizsilleşme* hadisesi, Farsça 21 ve Arapça 6 örnekte görülmektedir. Diğer dillerden alıntılanan kelimelerde bu ses olayı tespit edilememiştir. Örn.: **m < f** : milte, bilte <Far. fetile / mursat, bursat, pursat <Ar. furşat vb.

6.19. Farsça 9, Arapça 3 ve Çince sadece 1 örnekte tespit edebildiğimiz *sonantlaşma* hadisesi, Rusça ve Moğolca alıntı kelimelerde görülmemektedir. Örn.: **y < c** : beypil < Far. behbūd

l < d : luñtuñ <Çin.Çin. du-tun / seyde, sacda, secde <Ar. sacda(t) vb.

6.20. Alıntı kelimelerdeki *ünsüz benzetmeleri*, gerileyici ve ilerleyici benzetmeler şeklinde gerçekleşmiştir. Farsça 5 ilerleyici, 4 gerileyici, Arapça 9 ilerleyici, 1 gerileyici, Çince sadece 2 gerileyici benzetme örneğine rastlanmış, Rusça ve Moğolca alıntı kelimelerde bu ses olayı tespit edilememiştir. Örn.: **c_c < z_c** : cıncır, zincir, çıncır <Far. zencir / **bb < ħb** : subbat, sömöt, sukbat Ar. šohbat / **-ç_-ç_- < -s_-ç_-** : çoçunça (782) <Çin. tszosiçou vb.

6.21. *Başkalaşma* adı altında Arapça (33) ve Farsça (23) kelimelerde tespit ettiğimiz bu ses olayı, çok sayıdaki örnekte *ld < ll* değişimiyle karşımıza çıkmaktadır. Örn.: **ld < ll** : çilde <Far. çille / **mp < bb** : kumpa, kupa <Ar. kubb(a) / **sl < st** : poslok <Rus. pūste (k) vb.

6.22. *Diğer Ünsüz Değişimleri* başlığı altında incelediğimiz ses olayları, Arapça 140, Farsça 71, Çince 11, Moğolca 5 ve Rusça 3 kelimedede gerçekleşmiştir. Değişmelerin en yoğun yaşandığı Arapça alıntı kelimelerde *h/h̄ < y*, *z < ź/ž* ve *g < Ğ* değişimleri, Farsça alıntı kelimelerde ise daha çok *h/h̄ < y* değişmesi dikkatleri çekmiştir. Örn.: **z < c** : ereze, raci, erece, raca <Far. riçe / **n < f** : nak <Ar. fağd / **r < j** : daarıñ <Çin. dajen / **n < l** : dörbön <Moğ. dörböl / **ş < s** : boluş <Rus. volıst vb.

6.23. *Ünsüz düşmesi*, incelemeye aldığımız alıntılanan dillerin tamamında görülmektedir. Arapça'dan alıntı çok sayıda (404) örnekte tespit ettiğimiz bu ses değişiminde en çok; /*Ó*/ (151) , /*h*/ (49) ve /*h̄*/ (94) ünsüzleri düşmüş, Farsça'dan alıntı 161 kelimedede gördüğümüz ses değişiminde ise en çok; /*h*/ (37) ve /*t*/ (37) ünsüzleri düşmüştür. Çince'den 16, Rusça'dan 13, ve Moğolca'dan 3 örnek tespit edebildiğimiz bu düşme hadisesinde, incelemeye aldığımız alıntılanan dillerin tamamında /*t*/ ünsüzünün düştüğü görülmüştür. Örn.: **Ø < b** : aptoroy, atboroy <Far. Far. āftāb-rūy / ilativa <Ar. lebtābe / **Ø < d** : abiyençik, abiyezçik <Rus. abiyezdçik / **Ø < f** : iliy, ily <Çin. falyu / **Ø < g** : çeen <Moğ. içegen vb.

Turkish Studies

6.24. Ünsüz türemesi olayı, Arapça 31, Farsça 28, Çince 7, Rusça 6, Moğolca 3 ve olmak üzere toplam 75 örnekte gerçekleşmiş ve bu dillerin tamamındaki ortak türeme, /y/ sesi olmuştur. Örn.: **b** < **Ø**: dambilda, damilda <Far. dāmulla / ıybaa <Ar. ḥayā'Ø / duban <Çin. (dı) –duan vb.

6.25. Kırgız Türkçesindeki alıntı kelimeler için düzenli bir ses olayı olmayan **grup düşmesi**, Rusça 7, Farsça 5 ve Arapça 4 kelimedede tespit edilebilmiştir. Rusça alıntı kelime örneğinin diğer alıntı dillere oranla fazla olması dikkat çekici olmuştur. Örn: **Ø** < **ān**: galtek <Far. gāltānek / **Ø** < **it**: sak, sakıt <Ar. sāḳıt / **Ø** < **ika**: karmon <Rus. garmonika vb.

6.26. Sadece Farsça ve Arapça'dan alıntılanan kelimelerde karşılaştığımız **ünsüz tekleşmesi** olayı ise, Arapça'dan alıntılanan 126 örnekte tespit edilmiş ve *rr* > *r* (13) ,*yy* > *y* (21) değişimlerinde yoğunluk kazanmıştır. Farsça'dan alıntılanan kelimelerde ise yine *rr* > *r* değişimi sıklıkta olmak üzere (10 örnek) , 25 ünsüz tekleşmesi olayı görülmüştür. Örn.: **r** < **rr**: beren <Far. perrān / mukarap <Ar. muḳarrab vb.

6.27. Ünsüz ikizleşmesi olayı da, tekleşme olayında olduğu gibi, sadece Farsça (5) ve Arapça (4) alıntı kelimelerde, az sayıda örnekte görülmektedir. Örn.: **ss** < **s**: kassabur, kisebur <Far. Far. kīse-bur / **kk** < **ḳ**: pakkaz, pakat, bakat, fakat <Ar. faḳat vb.

6.28. Göçüşme olayı da yine sadece Arapça (17) ve Farsça (13) alıntı kelimelerde görülmektedir. Bu göçüşme olayları, hem yandaş hem de uzak göçüşmeler şeklinde gerçekleşmiştir. Örn.: **yr** < **ry**: çeyrek <Far. Far. çehār-yek / **br** < **rv**: arbak <Ar. arvāḥ vb.

6.29. Çince alıntı kelimelerde tespit edemediğimiz **erime** hadisesi, Farsça 52, Arapça 44, Rusça ve Moğolca ise, sadece 1'er örnekte görülmüştür. Örn.: **oo** < **eb**: moyloo < Far. Far. müy-leb / **aa** < **ağ**: naama <Ar. nağma / **öö** < **of**: çirköö <Rus. serkof / **aa** < **ay**: koñtaacı <Moğ. huntayc vb.

6.30. Yutulma hadisesi, sadece Arapça 2 ve Moğolca 1 kelimedede tespit edilebilmiş, incelediğimiz diğer dillerden örnek bulunamamıştır. Örn.: **aa** < **he**: malaam <Ar. marham vb.

6.31. Büzülme ve derilme ses olayı; Arapça 40, Farsça 22, Rusça 2 ve Çince 1 alıntı kelimedede tespit edilebilmiş, Moğolca alıntı kelimelerde ise örnek tespit edilememiştir. Örn.: **oo** < **ābi**: noot <Ar. nābit / **aa** < **aga**: saadak <Moğ. sagadag / **o** < **üge**: çolo <Çin. çilüge(n) / **oo** < **avo**: zoot <Rus. zavod vb.

6.32. Sadece Farsça (113) ve Arapça (29) alıntı kelimelerde örneğine rastladığımız **Diftonglaşma** olayında, Farsça -ey- < -i- değişimi 91 örnekte gerçekleşmiştir. Örn.: **ay** < **i**: buşayman, buşman, pişman <Far. peşimān / ayla, ile <Ar. ḥīla(t) vb.

6.33. Kırgız Türkçesindeki ünsüz değişmelerinin özel bir bölümünü oluşturduğu ve Türkçe kökenli kelimeler için de düzenli bir ses olayı olduğu için ayrı bir başlık altında ele almayı uygun gördüğümüz **c < y** **değişimi**'ni, Rusça alıntı kelimeler dışında, incelediğimiz diğer dillere ait alıntı kelimelerde görmekteyiz: Farsça (18), Arapça (14), Çince (5), Moğolca (2). Örn.: **c** < **y**: cad, cat <Far. yād / cakut, cahut <Ar. yāḳut / cosun <Moğ. yosun / cambı <Çin. Çin. yuan-bao vb.

SONUÇ

Son tahlilde, Kırgız Türkçesinin alıntı kelimelere uyguladığı ses değişmelerinin, Kırgız Türkçesinin özleştirme gücünü ve Kırgız Türkçesi fonetiğinin sağlamlığını göstermesi bakımından önemli olduğunu görmekteyiz.

Kırgız Türkçesi, diğer dillerden kelime alıntılarken, alıntılacağı kelimenin gerekli olan anlamıyla birlikte alıntılama yapmıştır. Örneğin: Rus. “brak” 1. Evlilik 2. Alet-edavatsız 3. Evlilikle ilgili, anlamlarını taşımaktadır. Oysa bu kelime Kırgız Türkçesinde ikinci anlamıyla ve

Turkish Studies

“burak” imlasıyla ön plana çıkmaktadır. Birinci ve üçüncü anlamları ikincil duruma gerilemişlerdir.

Kırgız Türkçesine alınan bazı kelimeler, anlam genişlemesine uğrayarak, bazen birkaç anlamı doğurmuştur. Örn:

pere „ (f.i.) Kenar, uç.“	para (157) (Far.) 1. Çapak balığı. 2. Yün dikmek için incecik çubuk. 3. Tekerleğin dişi. 4. Küçük sırk.
pîr “ (f.s.c. pîrân) Yaşlı, ihtiyar, (bk. sâl-hûrde).”	pir (195) (629) (Far.) 1. Eski, ilk olan. 2. İhtiyar adam, yaşlı adam. 4. Şeyh, dînî danışman. 3. Çok yaşayan, görmüş geçirmiş, ihtiyar.

Kırgız Türkçesine, VIII. asrın ortalarından XIX. asrın sonlarına kadar sözlü kanaldan giren bazı alıntı kelimeler, sözlü yollardan alınmaları sebebiyle olsa gerektir ki, eş zamanlı olarak birkaç farklı imla ile kullanılmaktadırlar. Örn:

› miras, miras, muras (536)

muraz, murapı (551) < Ar. mirās

› mıyaz, pıyaz (562) piyaz (630) < Far. piyāz

› atbeket, adıbeket (47) < Rus. advokat

› kokonza (431) hohonza (757) < Çin. hao-han (b) tszi vb.

Kırgız Türkçesinin güneybatı diyalektine oranla, kuzeydoğu diyalektinde daha az Arap ve Farsça kökenli kelime bulunmaktadır.¹⁸ Biz bugün de, Kırgız Türklerinin Güney diyalektindeki Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin, Kuzey diyalektinden daha yoğun olduğunu, gerek yazılı gerek de sözlü edebiyatta görebilmekteyiz.

Kırgız Türkçesine alınan kelimeler, Kaşgarlı Mahmut’un sözlüğünde belirttiği bazı Türkçe kelimelerin (Trk. “balık”, Far. “şehir”, Krg. “şaar” (şehir) – Trk. “acun”, Ar. “kâlem” Krg. “aalam” (âlem) vb.) Kırgız Türkçesinde kullanılma ihtimalini de azaltmıştır. Bunun dışında ayrıca, Rusçanın ilerleyen etkisi sonucunda kullanımdan düşme noktasına gelen Arapça ve Farsça alıntı kelimeler de söz konusudur. Örn: Ar. “imarât”, Rus. “zdanye”, Krg. “zdanye-imarât” (yapı, imaret, bina) – Far. “sirke”, Rus. “uksus”, Krg. “uksus-sirke” (sirke) vb. bazı Arapça ve Farsça kökenli

¹⁸ K. Diykanov, age., s.25.

kelimeler ise, yerini Rusça alıntı kelimelere terk etmiştir. Örn: Ar. “müdür”, Rus. “direktor”, Krg. “direktor” (müdür) – Ar. “uruyat”, Rus. “svaboda”, Krg. “svaboda” (hürriyet) vb.

Kırgız Türkçesine alınan kelimelerin anlamları, alıntılanan dillerin, tematik olarak, hangi alanlarıyla ilişki kurulduğuna dair bilgiler de vermektedir. Örneğin, Arapçadan alıntılanan kelimeler çoklukla dinle ve ahlakla ilgiliyken, Farsçadan alıntılanan kelimeler tarım, hayvancılık ve ticaretle ilgili, Rusçadan Kırgız Türkçesine alınan kelimelerde ise çoklukla, Sosyalist sistemle ilgili siyasi ve idari terimler, bilimsel ve felsefi kavramlar olmuştur. Alıntılanan kelimelerin büyük çoğunluğunu ise gramer kategorisi olarak isimler teşkil etmiştir.

İlk bakışta Rusçanın yoğun tesiri olduğu düşüncesi doğurabilecek olan Türk lehçelerinden olan Kırgız Türkçesinde, Farsça ve Arapça alıntılarının fazlalığı dikkati çekmiştir.

Ayrıca, alıntı kelimelerin Kırgız Türkçesinin ölçünlü dilinde dahi birden fazla imlayla kullanılır olmasının, Kırgız Türkçesinin ölçünlü diline dair, ölçünlü dilin netliği sorununu gün yüzüne çıkarmıştır.

Arapça alıntı kelimelerde çok sayıda örnekte görülen ünlü kısalması olayının, Kırgız Türkçesinin genel karakterindeki uzun ünlülerin aksine bir görünüm arz ettiği görülmektedir. Bu ve benzeri bazı durumlar, Kırgız Türkçesinin fonetik karakteristiğinin, alıntı kelimeler için bazı durumlarda farklı işlediğini göstermiştir.

Kırgız Türkçesinin, Arapça, Farsça, Moğolca ve Çince alıntı kelimeler için uyguladığı özleştirilmenin, Rusça alıntı kelimeler için yeterince uygulamadığı görülmüştür. Yukarıda da değindiğimiz gibi, baskıcı dil politikası, yani Rusçanın ana dili konumuna yükselip, Kırgızcadan daha iyi bilinmesi, hatta Kırgızcanın unutulması; alfabe ve eğitim sisteminin Ruslaşması, N.Y. Mard’ın başını çektiği, “Kırgız Türkçesi ifadelerinin yerine Rusça terimlerin alınması gerektiği”, görüşünü savunanların çabaları, hatta 1930’lardan itibaren başlayan süreçte, fonetiğiyle özleştirilmiş kelimelerin fonetiklerinin tekrar Rusça aslına dönüştürülmesi gibi çok sayıda nedenlerle birlikte, Rusça alıntı kelimelerde ses değişim örnekleri az sayıda gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDULDAYEV, E, *Azırkı Kırgız Tili*, Kırgızistan Yay., Bişkek, 1998.
- ABDULDAYEV, E., DAVLETOV, S., *Kırgız Tili*, Mektep Yay., Frunze, 1986.
- ABDULDAYEV, E., İSAYEV, D., *Kırgız Tilinin Frazyogiyalık Sözdüğü*, Mektep Yay., Frunze, 1980.
- ABDULDAYEV, E., İSAYEV, D., *Kırgız Tilinin Tüşündürmө Sözdüğü*, Mektep Yay., Frunze, 1984.
- AHMATOV, T., DAVLETOV, S., *Kırgızkiy Yızık*, Mektep Yay., Frunze, 1975.
- AHMATOV, T., MUKAMBAYEV, C., *Azırkı Kırgız Tili, (Fonetika-Leksika)*, Mektep Yay., Frunze, 1978.
- AHMATOV, T., ÖMÜRALİYEVA S., *Kırgız Tili (Fonetika, Leksika)*, Frunze, Mektep Yay., 1990.
- AKIN C., *Kırgız Sözlükçülüğü ve Kırgızca Sözlükler, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer 2009 (Sözlükçülük Sayısı), s.47-70.*

- AKMATOV, T. K., *Atnoşenniye Kırgızkogo Yızıka K Sibirskim Tuyrkskim Yızıkam*, Frunze, Mektep Yay., 1983.
- AKMATOV, T. K., *Zvukovoy Stroy Sovremennogo Kırgızkogo Literaturnovo Yızıka*, Mektep Yay., Frunze, 1968.
- AKMATOVA, A., *Modern Dönem Kırgız Urukları Ve Kırgız Diyalekt Coğrafyası*, “Turkish Studies”, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/3 Spring 2008. 8-36.
- AKSAN, D., Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yay., Ankara, 1982, C.III. s.31.
- ATALAY, B., *Divanü Lûgati't – Türk Tercümesi*, C. I-IV, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1986.
- BAJİNA, İ. N., *Ruskaya Leksika v Sovremennom Literaturnom Kırgızkom Yızıke*, Nauka, Frunze, 1954.
- BAJİNA, İ., *Orfografiya Kırgızkih Slov v Russkih Tekstah*, “Sovetskaya Turkologiya”, Baku, 1974, No: 5.
- BARANOV, H. K., *Arabsko-Russkiy Slovar*, Nauka Yay., Maskva, 1958.
- BASANGOV, B. B., *Russko – Kalmitskiy Slovar*, Nauka Yay., Maskva, 1940.
- BASKAKOV, N. A., *Tuyskiye Yıziki*, Nauka Yay., Maskva, 1960.
- BATMANOV İ. A., *Krakkoy Vvdeniye v İzüçeniye Kırgızkogo Yazıka*, Mektep Yay., Frunze, 1947.
- BELKİN, V. M., *Karmanniy Arabsko-Russkiy Slovar*, Nauka, Maskva, 1970.
- BERDİYEVA, G., *Arabskiy Zaimstvovaniye v Tadjikskom Yızıke*, Duşanbe, 1969.
- BOROVKOV A.K., *Leksika Sredne Aziyatskovo Tafsira XII-XIII. Vekof*, Nauka Yay., Moskova, 1963.
- BORUSOV., B. M., *Russko – Arabskiy Slovar*, Nauka Yay., Maskva, 1967.
- BUDAGOV, L., *Sravniteniy Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy*, Sank-Peterburg, 1869 – 1871.
- BUDAGOV, R. A., *İstoriya Slov v İstoriya Obşestva*, Nauka, Maskva, 1971.
- CAFEROĞLU, A., *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi; İstanbul, 1993.
- CAPAROV, Ş., SEYDAKMATOV, K., *Kırgız Tilinin Sinonimder Sözdüğü*, İlim Yay., Frunze, 1984.
- CLOUSON, S. G., *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1972.
- ÇOROTEGİN T.K., Moldokasimov, K.S., *Kırgızdardın cana Kırgızıstandın Kısaça Tarihi*. Biskek, 2000.
- DEVELLİOĞLU, F., *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 15. baskı, 1998.
- DIYKANOV K., *Kırgız Tili Tarihinan* (Kırgız Dili Tarihinden), Frunze (Bişkek), Mektep Yay., 1980.
- DIYKANOV, K., *Kırgız Fonetikasının Tarihi*, Mektep Yay., Bişkek, 1992.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

- DIYKANOV, K., **Kırgız Tilindegi Kıyın Maseleler Cana Tugra Cazuw**, Bişkek, 1994.
- DIYKANOV, K., **Kırgız Tilindegi Ündүүлөр**, Mektep Yay., Frunze, 1959.
- DIYKANOV, K., **Kırgız Tilinin Körsötmö Kuraldarı**, (Kırgız SSRinin Elge Bilim Bertüü Ministirdigi SSSRinin 50. Cıldığı Atındağı Emgek Kızıl Tuu Ordendüü Kırgız Mamlekettik Üniversiteti), **Almaati, 1998.**
- DIYKANOV, K., KUDAYBERGENOV, S., **Kırgız Tilinin Morfologiyası**, Mektep Yay., Frunze, 1956.
- DMİTRİYEV, N. K., **Sootvetsviy r-z, İssledovanniya Pa Cravnitelnoy Grammatike Turkskih Yızıkov (I. Fonetika)**, Nauka Yay., Maskva, 1955.
- DOERFER, G., **Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen**, C. I-IV, Wiesbaden, 1963-1975.
- EMRE, A. C., **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (ilk deneme) , Fonetik**, İstanbul, 1949.
- ERCİLASUN, A. B., **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Ankara 1993.
- ERCİLASUN, A. B., **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- EREN, H., **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Bizim Biro Yay., Ankara, 1999.
- ERŞAHİN S., “Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 39 S. 0.
- ERŞAHİN, S., *Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar*, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”, C. 39 S. 0
- GAFAROV, M. A., **Persidko-Ruskiy Slovar**, Maskva, 1914 – 1927.
- GÖMEÇ, S., **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ankara, 1999.
- GÜLSEVİN, G., **Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük) ,** Ankara, 2002.
- HERBERT, R., POPPE, N., **Kırghız Manual**, Bloomington, 1963.
- HOROLETS, G. İ., **Fonetiçeskoye Osvoyenniye Russkoy Leksiki v Kırgızkom Yızıke**, 1953.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_tarihi
- İMANOV, A., **Kırgız Tili**, “Mektep” Basması, Frunze, 1990.
- İNAN, A., *Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Attraksiyon) Meselesi*, “Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten” 1964, Ankara, 1965, s.67.
- İSMAİLOV, İ., **Turkiy Tillarda Kavm-Karindoşlık Terminleri**, Taşkent, 1966.
- KALKAN, M., **Kırgızlar ve Kazaklar**, Selenge Yay., İstanbul, 2006.
- KARAMANLIOĞLU, A., F., **Kıpçak Türkçesi Grameri**, Ankara. 1994.
- KARASAYEV H., **Kaamus Naama** (Kırgız Türkçesine, Arapça, Farsça, Moğolca, Çince, Rusçadan giren kelimeler ve Kırgız Türkçesinin kullanımdan düşen kelimeleri) , Şam Yay., Bişkek, 1996.
- KARASAYEV, H., **Kamus Naama**, Şam Yay., Bişkek, 1996.
- KARASAYEV, H., **Özdöştürülgön Sözdör**, Redaktör: B.Ö.Oruzbayeva – Kırgız Sovyet Ansiklopedisinin Baş Redaktörü, Frunze, 1986.

Turkish Studies

- KASAPOĞLU - ÇENGEL, H., **Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)**, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
- KASAPOĞLU ÇENGEL, H., *Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki Ortak Alınma Kelimeler*, "Türk Dili", S: 521, Mayıs 1995, s. 467-479.
- KORKMAZ, Z., **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 2003.
- KUDAYBERGENOV, C., **Sintetiçeskiy Spolob Abrazavanniya Glagola v Kırgızkom Yızıke (ADD)**, Frunze, 1968.
- KUNDUZOV, E., **Kırgızcadaki Arapça Kelimeler ve Bunların Arapça Öğrenimindeki Yeri**, Gazi Üniversitesi - Eğitim Bilimleri Enstitüsü - Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı (Danışman: Prof. Dr. Emrullah İŞLER, Ankara, 2006, (Yüksek Lisans tezi 106 sayfa).
- LOYA, Y. B., **İstoriya Lingvistiçeskih uçeniy**. Maskva, 1969.
- MAGAZANİK, D. A., **Turetsko-Russkiy Slovar**, Maskva, 1945.
- MALOV, C. E., **Pamyatniki Drevneturkskoy Pismennosti**, Maskva, AN CCCR Yay., 1951.
- MUKAMBAYEV, C. M., **Kırgız Tilinin Dialektologiyalık Sözdörü**. – İlim Yay., 1976.
- MULLER B. V., **Persidko – ruskiy slovar**, Maskva, 1960.
- NADELYAYEV, V. M., **Nasilov, D. M., Drevnetyurskiy Slovar**, Leningrad, 1969.
- ORUCBAYEVA, B. O., **Slovaabrazavanniye v Kırgızkom Yızıke**, Frunze, 1964.
- OSMANOVA C., KONKOBAYEV, K., **Kırgız Tilinin Frazelogiyalık Sözdüğü**, Kırgız – Türk "Manas" Üniversitesinin Çıgarmaları, Bişkek, 2001.
- ÖNER, M., **Bugünkü Kıpçak Türkçesi** (Tatar, Kırgız, Kazak Lehçeleri Karşılaştırmalı Grameri), TDK Yay., Ankara, 1998.
- PERSİDKO – RUSKİY SLOVAR (V dvuh tomah), Maskva, 1970.
- POLNIY PERSİDKO-ARABSKO-RUSKİY SLOVAR (Sost. Palkovnik İ. D Yagello). – Taşkent, 1909.
- RADLOF, V.V., **Opit Slovarya Tyurskih Nareçiy**, I-IV, Spb., 1888-1911.
- RADLOFF V.V., **Opit Slovarya Tyurskih Nareçiy** (Türk Diyalektleri Sözlüğü Denemesi) , I-IV, Spb., 1888-1911.
- RADLOV B.B., **Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy**. Sankt-Peterburg. 1893 – 1911.
- RAHİMOV, T. R., **Kitayskie Elementı v Sovremennom Uygurskom Yızıke** (slovar). Maskva, 1970.
- RASANEN, M., **Versuch einesetymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen**. Helsinki, 1969.
- RTSNÇTSNE, A. R., **Kratkiy Mongolsko-Ruskiy Slovar**, (Pod Redaksiyey SANÇAYEVA, G.D.), Maskva, 1947.
- RUSSKO-KALMITSKİY SLOVAR. – Sovetskaya Entsiklopediya Yay., Maskva, 1940.
- SADVAKOV, G., **Yızık Uygurov Fergankoy Dolını i Problemi Vzaimodeystviye Uygurskih i Özbekskih Diyalektov**, Alma-Ata, 1972.
- SAGINBAYEV, B., **Türk Tili**, Bişkek, 1995.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

- SANJEYEV, G. D., *O Turko-Mongolskih Leksiçeskih Paralleliyah*, “Sovetskaya Turkologiya”, Baku, 1973. s.6.
- SARTBAYEV, K.K., **Türk Tilderinin Salıştırmalı Gramatikası**, Frunze, 1962.
- SEVORTYAN, Ê.V., **Probnye stat’ik “Etimologiçeskomu slovarji tjurskix jazykov”**, Maskva, 1966.
- STEINGASS, F., A., **Comprehensive Persian-Engllish Dictionary**, Librairie du Liban, Beirut, 1975.
- ŞANSKTSY, N. M., İVANOV, B. B., ŞANSKAYA, T. V., **Kratkiy Etimologiçeskiy Slovar Ruskogo Yızıkı**, Maskva, 1961.
- ŞARBATOVA, G. Ş., **Karmanny Russko-Arabskiy Slovar**, Maskva, 1968.
- ŞERBAK, A. M., **Sravnitelnaya Fonetika Turkskih Yızıkov**, Nauka Yay., Leningrad, 1970.
- ŞİLOVA, E. N., **Slovar Turkizmov v Russkom Yızıkı**, Alma – Ata, 1976.
- ŞİPOVA, E.N., **Slovar Turkizmov v Ruskam Yızıkı**, Nauka Yay., Alma-Ata, 1976.
- ŞUKUROV, C. Ş., **Kırgız Tilindegi Tataal Süylömdör**, Frunze, 1955.
- TENİŞEV, E. R., *Kırgızların ve Kırgızcanın Kökeni Sorunu Üzerine* (Çev. C. Turgunbayev), “Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi”, S. 5, Ankara, 1996, s.56-71.
- TENİŞEV, E. R., **O Partroyennii İstoriya Narodna-Razgavornogo i Literaturnih Yızıkov**, Tıyrkologoçeskiy İssledovaniye, Maskva, 1976.
- TENİŞEV, E., **Drevne –Kırgızski Yızık**, Kırgızistan Yay., Bişkek, 1997.
- TINISTAN UUL, K., **Ene Tilibiz**, İstanbul, 1998.
- TİMURTAŞ, F. K., **Osmanlıca Grameri**, İstanbul, 1964.
- UZBEKSKO – RUSKİY SLOVAR, Maskva, 1959.
- WEHR, H., **A Dictionary of Modern Written Arabic-English**, Librairie du Liban, Beirut, 1980.
- YANŞANSİN Y., KUDAYBERGENOV S., DIYKANOV, K., **Kırgız Cazuusunun Tarihınan**, Frunze, 1958.
- YANŞANSİN, Y., **Sotsialisttik Uluu Oktyabr Revolutsiyasınan Kiyin Kırgız Tilinin Leksikasının Ösüşü**, Frunze, 1953.
- YUDAHİN, K K., **Kırgızkiy-Ruskiy Slovar**, Maskva, 1940.
- YUDAHİN, K. K., **Kırgızca-Rusça Sözlük**, (Çev. Abdullah Taymas I. Cilt A-J, Ankara 1945, II. Cilt K-Z, İstanbul, 1948.
- YUDAHİN, K. K., **O Kırgızkom Termine Akın**, Akademiku V. A. Gordlev-Skamu K yivo Semidesyatipyatiletuyu, Sbornik Stately, Maskva, 1953.
- YUNUSALİYEV, B. M., **Kırgız Dialektologiyası**, Mektep Yay., Frunze, 1971.